

Nowa strategia rozwoju zrównoważonego Unii Europejskiej (2006). Cz II. Suplement

Strategię rozwoju zrównoważonego Unii Europejskiej należy traktować jako „strategię matkę”. Strategia ta jest wspierana całym szeregiem programów, dyrektyw, konwencji i porozumień w wymiarze międzynarodowym i poszczególnych krajów. Przegląd tych inicjatyw w układzie świat, Europa i Polska został przedstawiony w książce „Przyszłość ekorozwoju”²⁰⁾. W ostatnich latach dla wielu dziedzin społeczno-gospodarko-ekologicznych zostały opracowane zupełnie nowe podejścia zgodne z założeniami trwałego rozwoju. Dotyczy to szczególnie sześciu dziedzin: leśnictwa, rolnictwa, ochrony różnorodności biologicznej, ochrony wód, zdrowia środowiskowego oraz gospodarki przestrzenią.

1. Ekologizacja leśnictwa

Spółeczność międzynarodowa przywiązuje bardzo dużą uwagę do zrównoważonej gospodarki leśnej. Już w 1992 r. na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro przyjęto zasady globalnego konsensusu w sprawie zarządzania lasami, ich ochrony i prawidłowego rozwoju.

Przyjęte po raz pierwszy zasady w sprawie lasów precyzują ogólne wytyczne, nie mające jednak charakteru zobowiązań prawnych. Głównym celem tych zasad jest wspomaganie zarządzania lasami,

ich ochrony i prawidłowego rozwoju. Dotyczy to wszystkich rodzajów lasów naturalnych, jak i sadzonych, położonych we wszystkich regionach geograficznych i strefach klimatycznych. Zasady te traktują gospodarkę leśną w sposób holistyczny i zrównoważony w ramach ogólnego kontekstu środowiskowego i rozwojowego.

Zasoby i obszary leśne powinny być zarządzane w sposób zapewniający ich zachowanie, aby zaspokajały potrzeby społeczne, ekonomiczne, ekologiczne, kulturowe i duchowe ludzi obecnej i przyszłych generacji. Wszystkie lasy charakteryzują się złożonymi i unikatowymi procesami ekologicznymi. Zasoby leśne pokrywają potrzeby ludzkie oraz odgrywają doniosłą rolę w utrzymaniu równowagi ekologicznej całego środowiska przyrodniczego Ziemi.

Potrzeby te dotyczą produktów i usług leśnych, jak drewno i produkty drzewne, woda, żywność, pasza, leki, paliwo, schronienie, zatrudnienie, wypoczynek, środowisko życiowe dla zwierzyny dzikiej, różnorodność krajobrazowa, pochłanianie i magazynowanie węgla oraz inne produkty leśne. Dlatego też tak ważne jest utrzymanie wielostronnych i komplementarnych funkcji lasu.

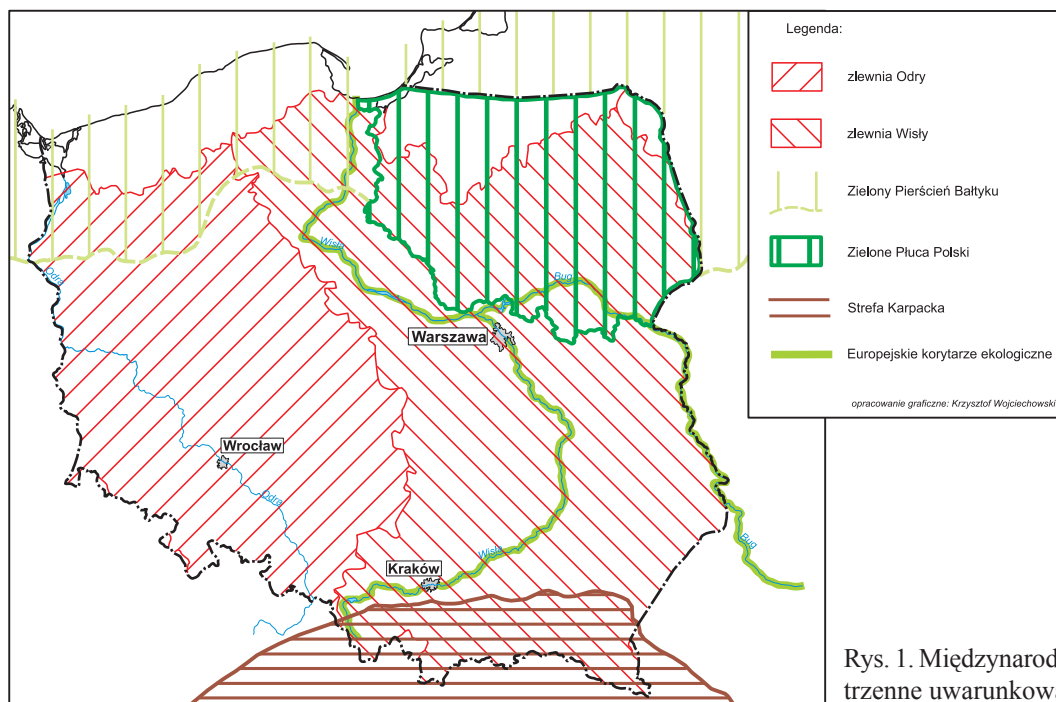
Lasy mają zasadnicze znaczenie dla rozwoju ekonomicznego oraz podtrzymania wszystkich form życia.

Za wiodącą uznaje się rolę wszystkich rodzajów lasów:

- w podtrzymaniu procesów ekologicznych i równowagi środowiskowej na poziomie globalnym, krajowym i regionalnym;

Prof. dr hab. inż. S. Kozłowski – Wyższa Szkoła Ekologii i Zarządzania w Warszawie, przew. RN-P „Problemy Ekologii”

²⁰⁾ Kozłowski S.: *Przyszłość ekorozwoju*. Wyd. KUL, Lublin, 2005

Rys. 1. Międzynarodowe, środowiskowe, wielkoprzestrzenne uwarunkowania polityki przestrzennej

Rys. 2. Miejsce Polski w Europie

dotyczy to szczególnie ochrony delikatnych ekosystemów, zbiorników wodnych i zasobów słodkiej wody;

- jako bogatego magazynu bioróżnorodności i zasobów biologicznych;
- jako źródła materiału genetycznego dla produktów biotechnologii;
- w zaspokajaniu potrzeb energetycznych jako źródła energii biologicznej; pozyskanie jej powinno następować poprzez zwiększanie powierzchni leśnej oraz zakładanie plantacji gatunków miejscowych i zamiejskowych; odnosi się to zarówno do drewna opałowego, jak i na potrzeby przemysłowe; dotyczy to szczególnie krajów rozwijających się.

Odpowiedzialność za zarządzanie lasami, ich ochronę i prawidłowy rozwój spoczywa na państwach na poziomie krajowym, regionalnym lub lokalnym. Państwa mają suwerenne prawo do eksploatacji swych zasobów stosownie do swej polityki środowiskowej. (Oznacza to, że każdy kraj powinien mieć własną politykę środowiskową). Państwa mają więc suwerenne i niezbywalne prawo wykorzystania swych lasów, zarządzania nimi oraz rozwoju zgodnie z potrzebami i poziomem swego rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Polityka leśna poszczególnych krajów powinna uznawać i należycie wspierać tożsamość, kulturę i prawa ludności miejscowej, a szczególnie mieszkańców lasów. W planowaniu i wdrażaniu polityki leśnej rządy powinny popierać i stwarzać warunki do udziału społeczności lokalnych, przemysłu, związków zawodowych, organizacji pozarządowych i osób prywatnych, a także mieszkańców lasów oraz kobiet. Szczególnie w krajach

Trzeciego Świata należy czynnie popierać udział kobiet we wszystkich aspektach zarządzania lasami, ich ochrony i prawidłowego rozwoju. To kobiety głównie korzystają z zasobów lasu, np. jako źródła drewna opałowego.

Dla kształtowania polityki leśnej jest niezbędna pewna, dokładna i w odpowiednim czasie uzyskiwana informacja o lasach i ekosystemach leśnych. Konieczna jest zatem międzynarodowa kooperacja w zakresie lasów. Dotyczy to zawierania umów międzynarodowych i rozwoju odpowiednich organizacji i mechanizmów współpracy.

Polityka leśna powinna być szczególnie nastawiona na ochronę lasów unikatowych lub ważnych z punktu widzenia ekologii. Dotyczy to szczególnie lasów pierwotnych i lasów starych oraz lasów o krajowym znaczeniu kulturalnym, duchowym, historycznym lub religijnym.

Równocześnie należy popierać rolę lasów sadzonych oraz upraw rolnych jako stałych i właściwych ekologicznie źródeł odnawialnej energii.

Polityka poszczególnych krajów musi zapewnić wykonywanie ocen wpływu na środowisko w wypadkach, gdy podejmowane działania mogą mieć negatywny wpływ na ważne zasoby leśne. Istotnym elementem tej polityki jest działalność mająca na celu ograniczenie niekorzystnego wpływu szkodników, chorób i pożarów oraz zanieczyszczonego powietrza.

Rozwój gospodarki leśnej trzeba opierać na szerokiej analizie ekonomicznej i pozaekonomicznej wartości dóbr i usług leśnych. Z tego względu należy popierać ochronę i zarządzanie

zapewniające utrzymanie oraz wykorzystanie lasów naturalnych jako źródła dóbr i usług. Dlatego też jest konieczne stworzenie międzynarodowego klimatu ekonomicznego dla realizacji krajowych polityk leśnych. Krajom rozwijającym się trzeba zapewnić nowe i dodatkowe źródła finansowe, przeznaczone głównie na odtworzenie lasu i zalesianie. Środki finansowe powinny być kierowane szczególnie do tych krajów, których gospodarka dzisiejsza wymaga uszczuplania zasobów leśnych. Pomoc finansowa ma być kierowana również do tych krajów, których gospodarka znajduje się w stanie przejściowym (dotyczy to np. państw środkowej i wschodniej Europy, a zatem i Polski).

Społeczność międzynarodowa musi przeciwstawiać się naciskom prowadzącym do niszczenia ważnych ekosystemów i zasobów leśnych. Dotyczy to szczególnie lasów tropikalnych. Niezbędne są ułatwienia i finansowanie transferu technologii nieszkodliwych dla środowiska, zgodnie z założeniami Agendy 21.

Konieczne jest, aby handel produktami leśnymi odbywał się na podstawie niedyskryminacji, wielostronnie uzgodnionych reguł i procedur międzynarodowych. Należy więc dążyć do otwartego i wolnego międzynarodowego handlu produktami leśnymi, a zatem zapobiegać stosowaniu polityk fiskalnych, handlowych i przemysłowych, jak i transportowych, prowadzących do degradacji lasów. Dlatego też do mechanizmów rynkowych należy włączać analizę zysków i kosztów środowiskowych.

Wzmocnienia wymagają międzynarodowe i regionalne instytucje zajmujące się nauczaniem, szkoleniem oraz badaniem lasów w aspekcie naukowym, technicznym i społeczno-ekonomicznym. Przegląd późniejszych licznych ustaleń zawiera praca K. Rykowskiego²¹⁾.

W lutym 2006 r. Parlament Europejski przyjął rezolucję w sprawie realizacji strategii leśnej dla Unii Europejskiej. Rezolucja stwierdza, że głównym celem unijnej polityki leśnej jest utrzymanie dobrego stanu zdrowotnego i żywotności lasów. Osiągnięcie tego celu ma nastąpić poprzez ochronę przed pożarami, zanieczyszczeniami powietrza, gleby i wód, szkodnikami, chorobami i erozją. Zachowanie bioróżnorodności leśnej wymaga utrzymania równowagi między drzewostanem a pogłowiem dzikiej zwierzyny. Podkreślona jest rola zalesiania, szczególnie gatunkami rodzimymi, również w celu ochrony obszarów Natura 2000, tworzenia połączeń między nimi, a w konsekwencji rozprzestrzeniania gatunków²²⁾.

Funkcje produkcyjne lasu zeszyły w Unii Europejskiej na dalszy plan.

W Polsce już na początku lat dziewięćdziesiątych rozpoczęto działania w kierunku ekologizacji leśnictwa. W 1994 r. pod kierunkiem A. Grzywacza została opracowana „Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych”. Program polskiej polityki zrównoważonej gospodarki leśnej, zainspirowany przez Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, został w 1994 r. wprowadzony w życie odpowiednimi decyzjami ministra i zarządzeniami dyrektora generalnego Lasów Państwowych. Przegląd działań na rzecz trwałego rozwoju lasów

w Polsce przedstawiono w publikacjach K. Rykowskiego²³⁾. Typowym przykładem podejmowanych działań jest utworzenie sieci leśnych kompleksów promocyjnych²⁴⁾.

W leśnictwie następuje wielkie odchodzenie od dziewiętnastowiecznej szkoły niemieckiej propagującej obsadzenie monokulturami sosny i świerka wielkich obszarów i to przeważnie obcymi gatunkami. Trwa powrót do lasu mieszanego z większym udziałem gatunków liściastych, jako lasu bardziej odpornego na pożary, kłeski szkodników czy wiatrołomy. Tendencja ta jest wzmocniona przez ocieplanie się klimatu, co będzie powodować przesuwanie się drzew iglastych w kierunku północnym. W Polsce następuje na szeroką skalę sukcesja lasu na tereny porolne, co powoduje zwiększenie się lesistości kraju.

Następuje też zmiana podejścia do głównych funkcji lasu. Oprócz funkcji gospodarczo-produkcyjnych coraz większą rolę przypisuje się procesom klimatycznym, wodochronnym, glebochronnym, a także rekreacyjnym dla odnowy sił człowieka. Taką właśnie rolę ma odgrywać powołany w 2006 r. w Warszawie kompleks promocyjny otaczający stolicę. Omawiane zmiany nie przebiegają bezkonfliktowo, jak np. opór leśników przed objęciem całej Puszczy Białowieskiej ochroną w formie dużego międzynarodowego parku narodowego.

We wrześniu 2006 r. w Warszawie odbyła się konferencja Europejskich Rad Konsultacyjnych Ochrony Środowiska i Zrównoważonego Rozwoju (European Environmental and Sustainable Development Advisory Councils network – EEAC) poświęcona problematyce leśnej. Omawiany był europejski program leśny (The EU Forest Action Plan) na lata 2005–2006²⁵⁾.

2. Ekologizacja rolnictwa

W Europie następuje proces odchodzenia od rolnictwa industrialnego. Rolnictwo to zapewniło Europie bezpieczeństwo żywnościowe, co miało zasadnicze znaczenie po kłeskach głodu, jakie miały miejsce w XIX wieku, np. w Irlandii. Preferowanie ilości produkcji rolnej doprowadziło do mechanizmu wielkich dopłat do rolnictwa, obejmujących do 50% budżetu Piętnastki. To podejście Wspólnej Polityki Rolnej doprowadziło do powstania znacznych nadwyżek żywnościowych (zboża, mięsa, mleka) przy jednoczesnej degradacji obszarów wiejskich (skażenie gleby, wód, produktów rolnych), a także utraty wartości kulturowej wsi.

W 1989 r. powstała koncepcja ekorozwoju na terenach wiejskich (Sustainable Agriculture and Rural Development – SARD), rozumiana jako takie zarządzanie wykorzystaniem i ochroną zasobów naturalnych oraz takie zmiany technologiczne i instytucjonalne, które pozwolą zaspokoić potrzeby obecnego i przyszłych pokoleń. Polityka rozwoju zrównoważonego

²³⁾ Trwały rozwój lasów w Polsce. Agencja Rekl.-Wyd. A. Grzegorzczak. Warszawa, 1995;

O leśnictwie trwałym i zrównoważonym, *l.c.*;
Ochrona i zrównoważone użytkowanie lasów w Polsce (red. B. Łonkiewicz). Fundacja IUCN, Warszawa, 1996

²⁴⁾ Zawadzka D.: Ochrona przyrody w lasach państwowych. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, 2002

²⁵⁾ National Forest Programmes in Europe. IBL, Warszawa, 2005
Deklaracje i rezolucje ministerialnych konferencji na temat ochrony lasów w Europie. Min. Środ., Warszawa, 2004

²¹⁾ Rykowski K.: O leśnictwie trwałym i zrównoważonym. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa, 2006

²²⁾ Erechemia A.: W Unii Europejskiej. Parlament Europejski o lasach. Prawo i środowisko, 2: 21–23. Warszawa, 2006

obszarów wiejskich powinna odnosić się do wszystkich dziedzin działalności na terenach rolnych: rolnictwa, leśnictwa, rybołówstwa, usług, drobnego przemysłu, handlu, turystyki itd.²⁶⁾

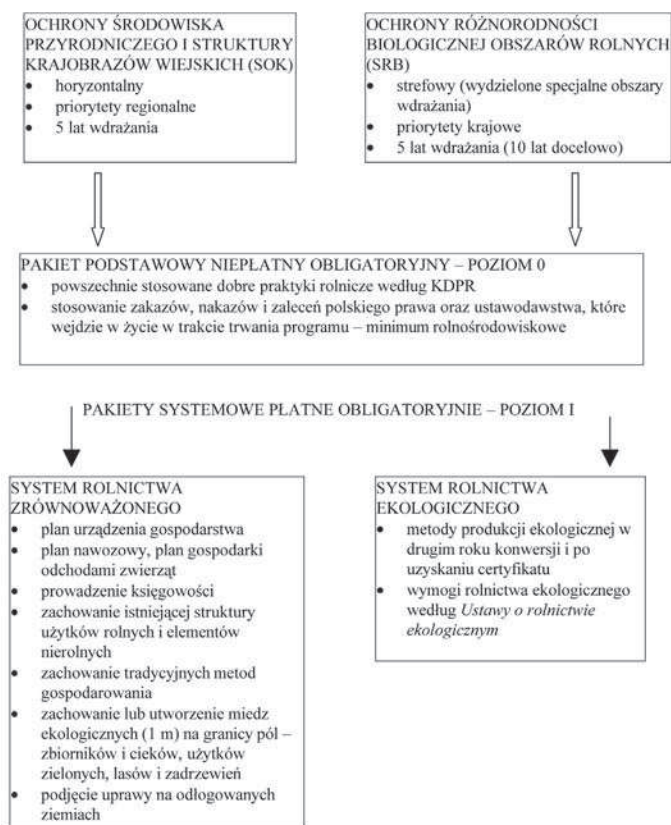
Nowa polityka rolna kładzie nacisk na jakość, a nie na ilość produkcji. Zachęca do:

- powrotu do systemu odłogowania,
- ekstensyfikacji rolnictwa,
- promocji rolnictwa ekologicznego,
- promocji obszarów rolnośrodowiskowych,
- dotowania zalesiania gruntów rolnych niskich klas,
- ograniczenia stosowania środków ochrony roślin i nawozów,
- wsparcia dla terenów marginalnych, np. górskich.

Wielkim propagatorem rolnictwa ekologicznego był profesor Mieczysław Górny²⁷⁾, co doprowadziło do powstania ustawy o rolnictwie ekologicznym (Dz.U. nr 38, poz. 452, 2001). W Polsce liczba gospodarstw agroturystycznych szybko rośnie.

Zgodnie z rozporządzeniem Rady Europy nr 1257/1999 w krajach członkowskich jest realizowany program rolnośrodowiskowy. Jest to najważniejszy dokument finansowy UE w zakresie ochrony przyrodniczej przestrzeni produkcyjnej w rolnictwie. Rola tego programu w Polsce będzie szczególnie duża wobec wysokich wartości naszego środowiska przyrodniczego. Szczególną rolę będą odgrywać tzw. obszary przyrodniczo wrażliwe (OPW). Krajowy program rolnośrodowiskowy (KPR) składa się z dwóch

Tab. 1. Schemat krajowego programu rolnośrodowiskowego

Wg Pilotażowego programu rolnośrodowiskowego, 2001

²⁶⁾ Zegar J.S.: rolnictwo społecznie zrównoważone. Inst. Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Warszawa, 2002

²⁷⁾ Górny M.: Ekofilozofia rolnictwa. CEEW, Krosno, 1992

schematów (tab. 1): I – ochrony różnorodności biologicznej na obszarach rolnych (SRB) oraz II – ochrony środowiska przyrodniczego i struktury krajobrazów wiejskich (SOK).

Całość przestrzeni rolniczej została objęta systemem pięciu pakietów: podstawowym, systemowym, przyrodniczym, środowiskowym i uzupełniającym (tab. 2). Za realizację programu odpowiada Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Przewiduje się wdrożenie pilotażowego programu rolnośrodowiskowego, który obejmuje:

- 1) dolinę biebrzańsko-narwiańską,
- 2) dolinę ujścia Warty,
- 3) region warmińsko-mazurski,
- 4) region podkarpacki.

Finansowanie KPR będzie realizowane przez program SAPARD. Konieczne będzie podpisanie umowy dzierżawnej ze wszystkimi właścicielami lub dzierżawcami gruntów rolnych objętych programem KPR. Przewidziane są szkolenia w ramach programu PHARE 1999 *Rozwój regionów Warmii, Mazur i Podkarpacia* oraz PHARE 2000 *Kształowanie instytucji wdrażania programów rolnośrodowiskowych i zalesień*.

Wdrożenie programu rolnośrodowiskowego będzie miało duże znaczenie dla polskiego rolnictwa i ochrony środowiska przyrodniczego. Jest to ogromne przedsięwzięcie, które ma doprowadzić do ochrony dziedzictwa przyrodniczego ponad połowy obszaru kraju oraz ukształtowania nowego oblicza naszego rolnictwa. Niepokój budzi tylko to, że tak wielkie przedsięwzięcie, obecnie koordynowane przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, jest mało znane opinii publicznej. Opracowane ostatnio strategie rozwoju województw nie odnoszą się do tego programu. Nie wiadomo, czy opracowywane obecnie plany przestrzennego zagospodarowania województw uwzględnią konieczność realizowania KPR.

3. Ochrona różnorodności biologicznej

Utrata różnorodności biologicznej na skutek działalności człowieka jest określona jako szósty okres wielkiego wymierania. Z tego względu już w 1992 r. na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro została podpisana konwencja o ochronie różnorodności biologicznej. Ocenę tej konwencji przeprowadza co kilka lat interdyscyplinarny zespół kierowany przez A. Weigla w Narodowej Fundacji Ochrony Środowiska. Trzeci już raport został opublikowany w 2005 r.²⁸⁾

Strategia rozwoju zrównoważonego Unii Europejskiej zakłada, że do 2010 r. powinno nastąpić powstrzymanie utraty różnorodności biologicznej lub też „przyczynić się do znacznego zahamowania tempa utraty różnorodności biologicznej”. Dla realizacji tego celu w Polsce w 2003 r. została przyjęta Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z programem działań na lata 2003–2006.

Rada Ministrów w dniu 25 lutego 2003 r. zatwierdziła długo oczekiwaną strategię różnorodności biologicznej. Polska została zobowiązana do opracowania tej strategii w wyniku podpisania w 1992 r. w Rio de Janeiro konwencji o różnorodności biologicznej, a następnie jej ratyfikowania w 1996 r. (Dz.U. 2002, nr 184, poz. 1532).

²⁸⁾ Trzeci krajowy raport z wdrażania konwencji o różnorodności biologicznej. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska. Warszawa, 2005

Tab. 2. Program rolnośrodowiskowy

Kod	Pakiet	Realizacja	Liczba opcji	Zasięg wdrażania	Poziom wsparcia PLN/ha/rok
S01	Rolnictwo zrównoważone	ograniczenie nawożenia, odpowiednie następstwo roślin	1	strefy priorytetowe	160
S02	Rolnictwo ekologiczne	stosowanie metod rolnictwa ekologicznego zgodnie z ustawą o rolnictwie ekologicznym	8	cały kraj	260–1800
P01	Utrzymanie łąk ekstensywnych	przywrócenie lub kontynuacja wykaszania trwa w terminie od 1 lipca na łąkach jednokośnych; ochrona gatunkowa ptaków i bezkręgowców	3	strefy priorytetowe	400–1030
P02	Utrzymanie pastwisk ekstensywnych	przywrócenie lub zachowanie ekstensywnych wypasów na półnaturalnych pastwiskach	4	jw.	230–560
K01	Ochrona gleb i wód	stosowanie międzyplonów w celu zwiększenia udziału gleb z pokrywą roślinną w okresie jesienno-zimowym	3	jw.	330–570
K02	Strefy buforowe	tworzenie 2–5-metrowych pasów zadarniowych na granicy gruntów rolnych ze zbiornikami wód lub terenami intensywnie użytkowanymi rolniczo	4	jw.	16–64/100 mb
G01	Ochrona rodzimych ras zwierząt gospodarskich	utrzymanie hodowli ras bydła, koni i owiec zagrożonych wyginięciem	17	cały kraj	310–1300

Różnorodność biologiczna oznacza zmienność wewnątrzgatunkową (bogactwo puli genowej) wszystkich żyjących populacji, międzygatunkową (skład gatunków) oraz ponadgatunkową (różnorodność ekosystemów i krajobrazów). Oznacza to konieczność zachowania całej przyrody Ziemi na wszystkich poziomach jej organizacji. Dotyczy to zarówno ekosystemów bogatych i zróżnicowanych, jak i ubogich, a także tych elementów, które były dotychczas niszczone (np. chwasty). Celem konwencji jest zapewnienie trwałości i odtwarzalności obszarów użytkowanych gospodarczo, np. poprzez zachowanie starych, tradycyjnych ras i gatunków zwierząt i roślin. Ochrona różnorodności biologicznej dotyczy całego kraju, a nie tylko obszarów objętych ochroną konserwatorską. Dotyczy to działań ochronnych *in situ* (w miejscu naturalnego występowania) jak i *ex situ* (poza naturalnym środowiskiem, np. w ogrodach zoologicznych i botanicznych). Szczególna ochrona dotyczy gatunków kluczowych, utylitarnych czy też mających znaczenie etyczno-kulturowe (gatunki flagowe, np. żubr, orzeł, bocian). Ochrona różnorodności biologicznej jest istotna w celu zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego państwa. Za najważniejsze kierunki działań w tym zakresie (zgodnie z II polityką ekologiczną państwa) uznano:

- „– poprawę stanu środowiska – usunięcie lub ograniczenie zagrożeń dla zachowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej;
- zachowanie, odtworzenie i wzbogacanie zasobów przyrody;
- osiągnięcie powszechnej akceptacji dla zachowania całości spuścizny przyrodniczej i kulturowej Polski”.

Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej ma wpływać na ogólną poprawę stanu środowiska przyrodniczego naszego kraju.

Różnorodność biologiczna Polski należy do najbogatszych w Europie. Ten fakt nakłada na nas obowiązek specjalnej troski o nasze dziedzictwo przyrodnicze.

„W ramach współpracy z Programem Środowiska Narodów Zjednoczonych (UNEP) w roku 1991 wykonano ocenę stanu różnorodności biologicznej (*Polskie studium różnorodności biologicznej*; Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska). Ponadto w ostatnich latach opracowano także między innymi:

- czerwone księgi dla polskiej flory (Kaźmierczakowa, Zarzycki, red., 2001) i fauny – kręgowce (Głowaciński, red., 2001),
- ostoje ptaków w Polsce (Gromadzki i in., 1994),
- monografię *Ptaki Polski* (Tomiałojć, 1990),
- atlas ptaków lęgowych Małopolski (1991),
- czerwoną listę biotopów Morza Bałtyckiego (Warzocha, Herbich, maszynopis, 1996),
- numeryczną bazę danych CORINE – ostoje przyrody (Dyduch-Falniowska, Połczyńska-Konior, 1996),
- atlas rozmieszczenia w Polsce siedlisk mokradłowych (IMUZ),
- kolejne wersje rozporządzeń o ochronie gatunkowej zwierząt i roślin, wprowadzające listy roślin i zwierząt prawem chronionych”.

Do aktualnych zagrożeń różnorodności biologicznej należy zaliczyć:

- „▪ postępującą urbanizację i zagospodarowanie kraju, realizowane często bez uwzględnienia wymagań ekologicznych (w tym zasad ochrony różnorodności biologicznej), prowadzące m.in. do likwidacji powierzchni naturalnej i półnaturalnej przyrody, zaburzenia funkcjonowania ekosystemów (w tym ich łączności) oraz dysharmonii krajobrazu;

- procesy eutrofizacji, odwadniania, zakwaszenia gleb, skażenie toksycznymi związkami chemicznymi bądź zmianami termicznymi oraz wywołaną przez człowieka sukcesją, co powoduje zmiany cech naturalnych siedlisk/biotopów/ekosystemów oraz zmiany walorów przyrodniczych;
- zmiany sposobów użytkowania ziemi, w tym ograniczenie lub zaniechanie tradycyjnych metod produkcji rolnej i wywołane przez nie zjawiska sukcesji, powodujące przekształcenia struktury krajobrazu oraz zarówno likwidację i fragmentację siedlisk/ekosystemów, jak i uproszczenie, ujednolicenie i zniszczenie mozaiki siedlisk;
- negatywną presję człowieka na gatunki postrzegane jako konfliktowe (gatunki wymagające ochrony, które jednocześnie mogą sprawiać problemy gospodarcze i społeczne, np. bóbr, kormoran, wydra), co powoduje ograniczenie liczebności ich populacji;
- nadmierną eksploatację populacji wybranych gatunków dziko żyjących (np. grzyby, zioła, ślimaki, niektóre gatunki łowne), co powoduje ograniczenie liczebności ich populacji i zburzenie równowagi ekologicznej (dotyczy zwłaszcza odławiania drapieżników, np. ryb);
- postępującą synantropizację fauny i flory oraz przenikanie gatunków obcych²⁹⁾ (w tym także ich planowe lub przypadkowe introdukcje), co powoduje wypadanie gatunków rodzimych, słabszych konkurencyjnie;
- genetyczne modyfikacje gatunków i ich uwalnianie do środowiska, czego efekty są w większości przypadków jak dotychczas nierozpoznane²⁹⁾.

Jak czytamy w omawianej strategii: „Realizacja wielu zadań nie będzie możliwa bez rozległej wiedzy na temat stanu, zmian i zagrożeń różnorodności biologicznej. Wiedza ta powinna służyć zarówno doskonaleniu metod ochrony, jak również szerokiej edukacji formalnej i nieformalnej całego społeczeństwa, a w tym przedstawicieli władzy. Bez przebudowy świadomości społecznej skuteczność wszelkich przedsięwzięć na rzecz rozwoju zrównoważonego (a w tym ochrony różnorodności biologicznej) będzie znikoma.

Ochrona różnorodności biologicznej musi być realizowana na obszarze całego kraju, również na obszarach użytkowanych produkcyjnie przez człowieka. Wymaga to przyjęcia nowatorskich rozwiązań, które będą uwzględniały zarówno interes gospodarczy, jak i ochrony środowiska. Dotyczy to zwłaszcza obszarów użytkowanych rolniczo, które stanowią główny element krajobrazu Polski.

Obszary rolnicze charakteryzują się bogatą mozaiką siedlisk, wynikającą z tradycyjnych form gospodarowania, co powoduje, że około 30% użytków rolnych przedstawia wysokie walory przyrodnicze, spełniając funkcję ostoi zagrożonych gatunków flory i fauny. Taka sytuacja wymusza w sektorze rolnym dokonanie zasadniczych zmian, szczególnie że polskie rolnictwo przygotowuje się obecnie do modernizacji produkcji rolniczej i obszarów wiejskich. W odczuciu społecznym działania na rzecz środowiska mają mniejsze znaczenie wobec wagi problemów strukturalnych. Prowadzi to do wzrostu zagrożenia walorów przyrodniczych, nie tylko ze względu na dążenie do wzrostu

²⁹⁾ Pod pojęciem gatunek obcy rozumie się również obce podgatunki, rasy i niższe taksony.

i specjalizację produkcji rolniczej, jak również w efekcie pogłębiającej się marginalizacji regionów o niekorzystnych warunkach gospodarowania. (...)

Szczególną rolę w ochronie różnorodności biologicznej spełniają lasy, ponieważ pomimo znaczących przekształceń nadal zachowują duży stopień naturalności, cechują się znacznym zróżnicowaniem siedlisk i są ostoją wielu gatunków roślin i zwierząt, a także stanowią ważne ogniwo spajające inne ekosystemy i znacząco wpływają na ich stan, w tym również poprzez kształtowanie bilansu wodnego. Priorytetowa rola lasów w kształtowaniu i ochronie różnorodności biologicznej wymaga uznawania tej funkcji na równi z innymi ważnymi funkcjami. Szczególnej troski wymagają lasy prywatne, które w większości z powodu trudnej sytuacji finansowej właścicieli nie są w należyty sposób zagospodarowane i chronione.

Fundamentalne znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej ma ochrona ekosystemów wodnych, wód przybrzeżnych morza, rzek i ich dolin, jezior, oczek wodnych i terenów wodno-błotnych.

W gospodarce przestrzennej należy pilnie monitorować procesy bezpośrednio zagrażające walorom przyrodniczym i krajobrazowym naszego kraju i skutecznie je eliminować. Przede wszystkim należy zahamować rozpraszanie zabudowy – zwłaszcza na terenach o wysokich walorach krajobrazowych. Skutki powstawania nowych osiedli mieszkaniowych i rekreacyjnych lub też nowej zabudowy o funkcjach magazynowo-handlowych to w wielu wypadkach fragmentacja krajobrazu zaburzająca jego funkcjonowanie i utrudniająca skuteczną ochronę różnorodności biologicznej. (...)

Strategia jest adresowana w pierwszym rzędzie do administracji rządowej różnych szczebli (w tym do jednostek im podległych) oraz władz samorządowych, czyli do tych organów władzy, które w bezpośredni sposób zarządzają zasobami przyrody w Polsce lub zajmują się sferami, które mogą mieć znaczący wpływ na jej stan.

Zakłada się, że osiągnięcie celów Strategii wymaga zaangażowania w jej realizację praktycznie wszystkich czynników decyzyjnych, jednostek wspierających oraz całego społeczeństwa. W związku z powyższym zakłada się, że oprócz organów władzy do istotnych podmiotów uczestniczących w realizacji strategii będą należeć: jednostki naukowo-badawcze, placówki edukacyjne, ogrody zoologiczne i botaniczne, muzea, jednostki gospodarcze (bez względu na formę własności), środki masowego przekazu. Szczególna rola w tym procesie przypada organizacjom społecznym oraz grupom obywatelskim, z jednej strony obserwującym poczynania władzy, a z drugiej strony uczestniczącym w procesie realizacji Strategii²⁹⁾.

W celu realizacji wymienionych celów w Ministerstwie Środowiska będzie funkcjonować Krajowy Punkt Kontaktowy Konwencji o Różnorodności Biologicznej.

Strategia kreuje następujące wizje:

„Cały obszar Polski, w tym polskie obszary morskie, będzie się cechować wysoką jakością środowiska przyrodniczego, umożliwiającą zachowanie pełnego bogactwa różnorodności biologicznej polskiej przyrody oraz trwałości i równowagi procesów przyrodniczych – tereny o największych walorach przyrodniczych będą objęte ochroną prawną i połączone systemem funkcjonujących korytarzy ekologicznych, a większość

terenów zdegradowanych zostanie zrehabilitowana. Jednocześnie zostaną stworzone i będą funkcjonować mechanizmy prawne, organizacyjne i ekonomiczne zapewniające zachowanie różnorodności biologicznej i jej racjonalne użytkowanie. Dla znaczącej części obszaru kraju lokalne walory przyrodnicze będą jednym z podstawowych »kół zamachowych« rozwoju społeczno-gospodarczego, co przyczyni się do poprawy poziomu życia mieszkańców. Społeczeństwo będzie się cechować znacznie większą wrażliwością przyrodniczą i świadomością ekologiczną, co będzie się przejawiać także w aktywnej działalności organizacji społecznych”.

Celem nadrzędnym jest „zachowanie całego rodzimego bogactwa przyrodniczego oraz zapewnienie trwałości i możliwości rozwoju wszystkich poziomów jego organizacji (wewnątrzgatunkowego, międzygatunkowego i ponadgatunkowego)”.

Przewidywane działania strategiczne:

„I. Rozpoznanie i monitorowanie stanu różnorodności biologicznej oraz istniejących i potencjalnych zagrożeń;

II. Usuwanie lub ograniczanie aktualnych i potencjalnych zagrożeń różnorodności biologicznej;

III. Zachowanie i/lub wzbogacanie istniejących oraz odtwarzanie zanikłych elementów różnorodności biologicznej;

IV. Integracja działań na rzecz ochrony różnorodności biologicznej z działaniami ważnych dla tej ochrony sektorów gospodarki oraz administracji publicznej i społeczeństwa (w tym organizacji pozarządowych)”.

Liczne działania operacyjne są odnoszone do działów problemowych: środowisko, gospodarka wodna, rolnictwo, gospodarka przestrzenna (budownictwo), turystyka, oświata i szkolnictwo wyższe, nauka, a także transport, gospodarka morska, obrona narodowa. Dla każdego z tych działów zostały określone niezbędne działania (w liczbie 95) na lata 2003–2006.

W celu realizacji tej ważnej strategii nie został powołany interdyscyplinarny zespół sterujący, co spowodowało bardzo słabą znajomość społeczną tej strategii i niewielki stopień jej realizacji. Obecnie jest potrzebny nowy program działań na lata 2007–2013. Brak tego programu powoduje nieuwzględnianie tej strategii w wielu państwowych dokumentach, np. w programie operacyjnym Infrastruktura i Środowisko na lata 2007–2013.

Realizacja sieci ekologicznej NATURA 2000 jest wielkim programem europejskim mającym przyczynić się do osiągnięcia jednego z głównych założeń strategii rozwoju zrównoważonego Unii Europejskiej (2001), domagającej się powstrzymania utraty różnorodności biologicznej do roku 2010. Jest to istotny warunek osiągnięcia założeń rozwoju zrównoważonego kontynentu europejskiego.

Realizacja tego zamierzenia natrafia na liczne trudności i przeszkody w wielu krajach europejskich. Szczególnie trudne problemy zarysowały się w Polsce.

Proces wytyczania sieci NATURA 2000 nie został poprzedzony badaniami terenowymi, jak to ma miejsce np. na Słowacji czy w Czechach. Przyjęto założenie, że przy wytyczaniu obszarów naturalnych będzie się korzystać ze zgromadzonej dotychczas wiedzy. Wyłonienie obszarów naturalnych przeprowadzono poprzez powołanie specjalnych wojewódzkich zespołów realizacyjnych, którym przewidziano na ten cel bardzo mało czasu

i środków finansowych. W efekcie pracy zespołów wojewódzkich wytyczono 17,5% powierzchni kraju do sieci NATURA 2000. Była to ocena dość wiarygodna, gdyż dla Europy przyjmuje się około 15% powierzchni zakwalifikowanej do sieci NATURA 2000.

Niestety, wobec arbitralnej decyzji Ministerstwa Środowiska zgłoszono do Komisji Europejskiej zaledwie 10,4% powierzchni kraju, czyli najmniej spośród wszystkich krajów (Słowenia zgłosiła np. ok. 38%). Polska posiadająca wyjątkowo dużą różnorodność biologiczną naraziła się tym samym na śmieszność. W zaistniałej sytuacji organizacje pozarządowe zgłosiły własną propozycję (Shadow List), która podnosiła procentowy udział obszarów siedliskowych z 3,7% do 4,9%³⁰. Tym samym mapy NATURA 2000 publikowane głównie przez GRID pod auspicjami Ministerstwa Środowiska i mapa wydana przez Centralną Dyрекcyję Dróg Krajowych i Autostrad straciły aktualność.

Obszary zaproponowane w Shadow List stanowiły zasób, z którego czerpano do uzupełniania listy potencjalnych obszarów NATURA 2000 zgłoszonych do Komisji Europejskiej. Mimo intensywnych prac prowadzonych w Ministerstwie Środowiska w 2005 r. listę obszarów w polskiej części alpejskiego regionu biogeograficznego (Karpaty) zdołano uzupełnić jedynie o 9 obszarów. W bioregionie kontynentalnym, obejmującym pozostałą część kraju, poddano do konsultacji społecznych 85 nowych obszarów (m.in. z Shadow List) oraz zaproponowano powiększenie 13 już zgłoszonych (lista 98). Wcześniej jednak konsultowano tzw. listę 126, jednak została ona okrojona do 98 na skutek protestów Departamentu Zasobów Wodnych Ministerstwa Środowiska. Obszary te były bowiem planowane w dolinach rzecznych, w których zamierza się przeprowadzać różnego rodzaju roboty hydrotechniczne. Lobby hydrotechników i powiązanych z nimi środowisk pragnących wykorzystywać intensywnie gospodarczo rzeki dało o sobie znać już w maju 2004 r., wystosowując list otwarty, w którym domagają się wstrzymania wdrażania programu NATURA 2000 w Polsce.

„Lista 98” została zaprezentowana przez stronę polską na seminarium biogeograficznym dla regionu kontynentalnego, które odbyło się w Darovej w Czechach w dniach 26–28 kwietnia 2006 r. Na seminarium stwierdzono, że na 70 typów siedlisk z załącznika I dyrektywy siedliskowej w przypadku dziewięciu uznano, że są chronione w sposób wystarczający w przedstawionej liście obszarów, zaś w przypadku 105 gatunków z załącznika II tej dyrektywy występujących w Polsce, jedynie 8 uznano za skutecznie chronione w ramach proponowanej sieci. Reasumując, stwierdzono, że jedynie 9,7% gatunków i siedlisk w bioregionie kontynentalnym na terenie Polski jest właściwie chroniona. Dla pozostałych polecono natychmiastowe rozszerzenie sieci, w niektórych wypadkach nawet czterokrotnie. Dodać należy, że w zachowaniu siedlisk i gatunków bioregionu kontynentalnego na Polsce spoczywa szczególna odpowiedzialność, gdyż to w naszym kraju znajduje się ok. 1/3 jego powierzchni w UE.

Niewywiązanie się Polski z powyższych zaleceń grozi dotkliwymi sankcjami finansowymi. Obecnie są wszczęte dwie procedury przed Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości przeciw naszemu krajowi. Pierwszy pozew dotyczy niewłaściwej

³⁰ P. Pawlaczyk i in., Propozycja optymalnej sieci obszarów NATURA 2000 w Polsce – „Shadow List”. Klub Przyrodników, OTOP, PTO, Salamandra, WWF Polska. Warszawa, 2004.

implementacji zapisów dyrektywy ptasiej, drugi – za zgłoszenie zdecydowanie niewystarczającej listy obszarów NATURA 2000. Karami za te nieprawidłowości są kontrybucje oraz wstrzymanie funduszy na inwestycje z zakresu ochrony środowiska.

Proces ustalania listy obszarów przyrodniczych uległ w naszym kraju wydłużeniu i nieznanym jest termin jego zakończenia. Ma to bardzo istotne znaczenie dla planowania przestrzennego, a szczególnie formułowania strategii rozwoju województw, powiatów i gmin. Samorządy terytorialne nie posiadają więc pełnej informacji o przewidywanym kształcie sieci NATURA 2000. Podejmowane decyzje lokalizacyjne na szczeblu gmin mogą doprowadzić do degradacji terenów kwalifikowanych do sieci NATURA 2000.

Współpraca z samorządami wojewódzkimi i gminnymi

Nadanie mocy prawnej sieci ekologicznej NATURA 2000 następuje poprzez wpisanie jej do gminnych planów zagospodarowania przestrzennego, a w pewnym stopniu również wojewódzkich planów zagospodarowania przestrzennego. Proces ten przebiega bardzo wolno i opornie. Przegląd w 2003 r., na konferencji Arsenał X w Toruniu, wojewódzkich planów zagospodarowania przestrzennego wykazał zaledwie szczątkowe informacje o sieci NATURA 2000³¹⁾. Podobna sytuacja dotyczy drugiej generacji wojewódzkich strategii rozwoju, jak to wykazano na przykładzie województw podkarpackiego, małopolskiego i śląskiego³²⁾.

W lecie 2005 r. przeprowadzono analizę zaawansowania gminy w tworzenie sieci NATURA 2000 na przykładzie gminy Józefów nad Wisłą położonej częściowo na obszarze NATURA 2000 PLB 140008 „Małopolski przełom Wisły”. Okazało się, że gmina nie posiada żadnych informacji o gotowym już planie ochrony tego obszaru. Do gminy nie dotarły broszury informacyjne przedstawiające założenia, cele i tryb realizacji sieci NATURA 2000. Wiele zastrzeżeń budzą rozsyłane przez Ministerstwo Środowiska mapy obszarów przyrodniczych. W wielu wypadkach poprowadzona granica budzi kontrowersje, szczególnie tam gdzie tereny przyrodnicze obejmują obszary zurbanizowane, np. część miejscowości Józefów nad Wisłą. Brakuje informacji o sytuacji własnościowej obszarów zaliczanych do sieci NATURA 2000. Jest to podstawowy problem na etapie podpisywania stosownych porozumień i umów. Nie jest jasna sprawa ekwiwalentów finansowych dla właścicieli terenów, jakie znajdują się na obszarach przyrodniczych. Jest to kluczowy problem, od którego będzie zależeć w ogromnej mierze powodzenie realizacji sieci NATURA 2000. Bez odpowiedniego zorganizowania budżetu Polski i europejskiego funduszu LIFE trudno liczyć na powodzenie programu NATURA 2000. Już obecnie wiele gmin jest nastawionych negatywnie do tej akcji. Do wyjątków należą gminy dopominające się o ustanowienie na ich terenie obszarów przyrodniczych, które mają przynieść właścicielom odpowiednie korzyści finansowe.

Problem metodyczny

Realizacja sieci NATURA 2000 stwarza cały szereg trudnych problemów metodycznych.

³¹⁾ Kozłowski S., Legutko-Kobus P., Wojciechowski K.: Potrzeba nowego ujęcia problematyki przyrodniczej w wojewódzkich planach zagospodarowania przestrzennego. Mat. Konf. Arsenał X: 29–53. Toruń, 2003

³²⁾ Kozłowski S.: Kategoria „rozwoj” na przykładzie euroregionu Karpaty. W: Humanistyczne, ekonomiczne i ekologiczne aspekty kategorii „rozwoj”. Kom. „Człowiek i Środowisko” PAN, z. 40: 55–68. Warszawa, 2005

a) Ocena planów przedsięwzięć mogących negatywnie oddziaływać na obszary NATURA 2000

W warunkach polskich bardzo wiele projektów inwestycyjnych położonych poza obszarami przyrodniczymi może mieć na nie wpływ negatywny. Przykłady europejskie, omówione przez S. Urbana³³⁾, wskazują, jak trudne i skomplikowane są to procedury, angażujące często nawet Komisję Europejską. Przeprowadzenie tego typu ocen będzie wymagać współpracy całych zespołów złożonych z wybitnych specjalistów. Tymczasem w chwili obecnej stosuje się raczej taktykę półśrodków i unikania sporządzania raportów lub zakłada a priori (wbrew prawu), że dana inwestycja nie wpłynie negatywnie na gatunki i siedliska przyrodnicze. W okolicach Augustowa, w dolinie Rospudy usiłowano na obszarze przyrodniczym bez raportu środowiskowego ulokować obwodnicę, wydano pozwolenie (również bez raportu) na rozbudowę kolejki linowej na Kasprowy Wierch, będącej de facto budową nowego obiektu, gdyż po rozbudowie jej przepustowość zwiększy się dwukrotnie. W okolicach Lublina planuje się budowę lotniska na terenie obszaru NATURA 2000, na którym znajduje się największa w UE kolonia susła perełkowanego, gatunku priorytetowego, zgłoszonego przez Polskę do włączenia do załącznika II dyrektywy siedliskowej. Planuje się przesiedlanie części kolonii, mimo że żadne z zamierzonych i zaplanowanych przesiedleń w przeszłości się nie powiodło.

b) Nadrzędny interes publiczny

Potrzebne będzie szerokie rozbudowanie pojęcia nadrzędnego interesu publicznego, który usprawiedliwi uszczuplenie obszarów przyrodniczych. Również i w tym wypadku szereg postępowań będzie musiało uzyskać akceptację Komisji Europejskiej na podstawie odpowiednio udokumentowanych wniosków.

c) Działania kompensacyjne

W uzasadnionych wypadkach nadrzędnego interesu publicznego będzie zachodzić potrzeba działań kompensacyjnych. Działania te mają mieć na celu zapewnienie ogólnej spójności sieci NATURA 2000. Potrzeba więc będzie odpowiednich analiz dotyczących spójności sieci w określonym regionie kraju. W wielu wypadkach będzie potrzebna akceptacja Komisji Europejskiej.

d) Uzupełnienie ocen oddziaływania na środowisko o aspekty biologiczne

Wykonywane dotychczas oceny oddziaływania na środowisko koncentrowały uwagę na problematyce technicznej (zanieczyszczenia, hałas, promieniowanie itp.). Wprowadzenie do systemu ochrony przyrody nowej kategorii – obszar NATURA 2000 – otworzyło drogę do szerokiej problematyki biologicznej. Z tego też względu wiele raportów oddziaływania na środowisko musi być uzupełnionych o problematykę biologiczną. Przykład tak rozbudowanego szeroko raportu został przedstawiony dla projektu dróg objazdowych do nowej przeprawy mostowej w Toruniu³⁴⁾. Przedstawiona analiza, głównie ornitologiczna, wskazuje, jak znacznemu rozbudowaniu muszą ulec raporty oddziaływania na środowisko dla inwestycji mogących negatywnie oddziaływać na

³³⁾ Urban S.: Opinie Komisji Europejskiej w sprawie planów i przedsięwzięć negatywnie oddziałujących na obszary NATURA 2000. *Problemy Ocen Środowiskowych* nr 1 (32): 24–32, 2006

³⁴⁾ Zatorska-Sadurska J., Cyzman W., Kasprzyk K.: Biologiczne podstawy oceny wpływu przedsięwzięć na obszary NATURA 2000. *Problemy Ocen Środowiskowych* nr 2 (29) 47–55, 2005

obszary naturowe. Zastosowana w omawianym przypadku metoda Listy Kontrolnej okazała się bardzo przydatna. Inny przykład dotyczy problematyki drogi krajowej przechodzącej przez Bagno Całowanie, zaliczone do obszaru naturalnego³⁵.

Innymi problemami metodycznymi natury ściśle praktycznej są: brak praktycznych (w sensie konkretnego ich wykorzystania) przewodników do sporządzania planów zarządzania obszarami NATURA 2000 oraz szablonowa i tradycyjna interpretacja tego, czym jest plan zarządzania obszarem NATURA 2000.

W 2004 r. Ministerstwo Środowiska wydało 9 tomów publikacji pod tytułem „Poradniki ochrony siedlisk i gatunków NATURA 2000 – podręcznik metodyczny”. W zamierzeniu resortu miały to być zbiory konkretnych wytycznych, jak chronić konkretne gatunki i siedliska naturalne. Tytuł jest jednak nieco mylący. Okazuje się bowiem, że prace te, będące dziełem różnych ekspertów i badaczy poszczególnych gatunków, często zawierają minimalną porcję wiedzy praktycznej. Przy opisach konkretnych gatunków czy siedlisk można się z nich dowiedzieć wiele o rozmieszczeniu, stanie zachowania itp., zaś część czysto metodyczna nieraz zajmowała dosłownie jeden akapit. Zatem jako monografie poszczególnych siedlisk i gatunków publikacje te były nieocenione, zaś jako praktyczne, metodyczne poradniki znacznie mniej przydatne (na co uskarżali się eksperci opracowujący pilotażowe plany ochrony obszarów NATURA 2000).

Kolejny problem dotyczy tradycyjnego pojmowania planu zarządzania obszarem NATURA 2000, traktowanego jako plan ochrony *sensu stricto*, czyli generalnie zbiorów zasad i zabiegów ochronnych koniecznych do wykonania na danym obszarze dla zachowania konkretnego gatunku czy siedliska. Niestety, ministerialne rozporządzenie o planach ochrony jest krótkie i niewiele mówiące. Tymczasem plan ochrony obszaru NATURA 2000 powinien być bardziej planem zarządzania niż typowym planem ochrony. Oprócz zaleceń ochronnych niebagatelną rolę odgrywają tutaj pewne pozaprzyrodnicze funkcje obszaru, jak: turystyczna, edukacyjna czy budowanie społecznego poparcia dla terenu. Powinny one zajmować w planie poważne miejsce, nie zaś być tylko krótkim aneksem.

Dotychczasowy kształt pilotażowych planów ochrony (np. dla Małopolskiego przełomu Wisły) w zasadniczy sposób utrudniają akceptację ich przez zainteresowane gminy. Potrzebna jest więc nowa formuła dla planów zarządzania obszarami naturalnymi.

Brak krajowego ośrodka dla programu NATURA 2000

Przytoczone powyżej problemy wskazują na bardzo szeroki zakres działań, jakie należy realizować w procesie wdrażania sieci NATURA 2000. Są to problemy prawne, finansowe, naukowe, metodyczne, edukacyjne. Jest to wielkie zamierzenie zarządzania prawie 1/5 obszaru kraju. Aby sprostać temu wyzwaniu, jest potrzebna szeroko rozbudowana struktura organizacyjna na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym. Obecnie takiej struktury nie posiadamy. Kilkuosobowy zespół w Ministerstwie Środowiska nie jest w stanie sterować całym programem NATURA 2000. Szeroko rozbudowaną propozycję struktury zarządzania siecią NATURA 2000 przedstawił A. Weigle³⁶.

³⁵ Kuliś A.: Inwestycja w obszarach NATURA 2000 – przykład oceny wpływu przedsięwzięcia polegającego na przebudowie istniejącej drogi krajowej. Problemy Ocen Środowiskowych nr 2 (29) 56–60, 2005

³⁶ Weigle A.: Wybrane aspekty zarządzania siecią NATURA 2000 w Polsce. Problemy Ocen Środowiskowych nr 3 (26) 20–32, 2004

W propozycji tej wyróżniono:

- poziom centralny
 - Ministerstwo Środowiska, Departament Ochrony Przyrody
 - Centrum NATURA 2000
 - Krajowy Komitet Sterujący wdrażaniem sieci NATURA 2000 lub Krajowe Forum NATURA 2000
- poziom regionalny
 - propozycje wzmocnienia organizacyjnego Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody
- poziom lokalny
 - administratorzy obszarów NATURA 2000
 - społeczni opiekunowie

Nie powiodły się dotychczasowe próby przeniesienia odpowiedzialności za NATURĘ 2000 na wojewódzkich konserwatorów przyrody, dyrekcje parków narodowych czy nadleśnictwa. Dochodziło nawet do pewnych szkodliwych paradoksów, kiedy jeden obszar szczególnie cenny i jednolity w sensie terytorialnym i funkcjonalnym był zarządzany przez dwie odmienne instytucje – nadleśnictwo i dyrekcję parku narodowego (puszcza Białowieska). Tego typu podziały funkcji nie sprzyjają kompleksowemu i skutecznemu zarządzaniu obszarem NATURA 2000. Konieczne jest stworzenie odrębnej struktury na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym.

Na szczeblu krajowym potrzebna jest struktura odpowiedzialna za negocjacje z Komisją Europejską. Struktura ta w imieniu rządu będzie nadzorować realizowanie programu europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000. Struktura ta powinna mieć szeroko rozbudowane zaplecze naukowe, radę naukową, grupy ekspertów reprezentujących również organizacje pozarządowe (WWF, OTOP, Klub Przyrodników i inne). Potrzebny jest wieloletni program badawczy zamawiany, dotyczący sieci NATURA 2000.

W regionach (województwach) są potrzebne stosunkowo nieliczne zespoły, które miałyby za zadanie implementację sieci NATURA 2000 do opracowań strategicznych, problemowych oraz wojewódzkich planów zagospodarowania przestrzennego. Organizacyjnie zespoły te mogłyby działać u wojewódzkiego konserwatora przyrody.

Na szczeblu lokalnym są potrzebne liczne kadry inspektorów terenowych. Ocenia się, że w skali kraju będzie potrzebnych kilka tysięcy inspektorów – administratorów obszarów NATURA 2000. Zadaniem ich będzie np. negocjowanie umów i porozumień z właścicielami gruntów, które wejdą do sieci NATURA 2000. W dalszej kolejności inspektorzy opracowywaliby okresowe sprawozdania do Komisji Europejskiej, które będą podstawą do wypłat z Funduszu LIFE. Inspektorzy byłiby również doradcami finansowymi programu NATURA 2000. Organizacyjnie inspektorzy mogliby być opłacani przez sejmiki wojewódzkie. Od kilku lat są zgłaszane propozycje uruchomienia szkoleń dla przyszłych inspektorów – administratorów obszarów naturalnych.

Sprawa powołania struktury zarządzania siecią NATURA 2000 jest sprawą pilną. W tej sprawie Komitet „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium PAN zwrócił się w październiku 2005 r. w tej sprawie z apelem do nowo powstałego rządu i posłów na Sejm. Apel ten nie uzyskał jednak żadnego odzewu.

(Dokończenie w nrze 3/2007)